

אברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
"זה יוסף שהיה לך בחימה" (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת בהעלותך (באר"י) תשפ"ג • שנה ג' - גליון קכ"ו • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

גליוני הש"ס

סתדרת קינ

ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבדה ולא יעבד עוד (ח, כה).

'ולא יעבוד עוד' - לכמות שהיה

איתא בגמרא סנהדרין (ק"ג), ומר סבר 'עוד' (דברים יג, יז) - לכמה שהיתה. ובערכין (כו), עיין שם דרשינן כן לכולי עלמא. ועיין ספר **יראים** (סימן שמו; בדפ"ח סימן שנה), דאקרא ד'ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד', דרשינן גם כן (עיין ספרי פסיקתא ד"ה ומבן) מדכתיב 'עוד' דלעבודה שהיתה מיוחדת לו מקודם הוא דאינו חוזר, אבל חוזר לשאר עבודות, עיין שם. והיינו גם כן דדרשינן 'עוד' לכמות שהיה - ולא לגמרי.

בית הארצד

מערכת א כלל בנ

דבר אל בני ישראל לאמר איש איש כי יהיה טמא לנפש או בדרך רחקה לכם וגו' ועשה פסח לד' (ט, ט).

הערה מפסח בטומאה - בענין איסור דרבנן אם נחשב אונס לדאורייתא

עיין תוספות שבת (ד"ה קודם), דאחא דבעי התם, המדביק פת בתנור (בשבת), התירו לו לרדותה קודם שיבוא לידי חיוב סקילה (קודם שתאפה ויבוא לידי חיוב כו) או לא, כתבו ז"ל, וז"ל: ואם תאמר, מאי בעיא היא זו אם התירו לרדותה, פשיטא שלא ישמע לנו אם נאסור לו. ותריך ריב"א, דאם לא התירו, לא מיחייב סקילה, כיון שמניח מלרדות על ידי מה שאנו אוסרין לו כו'. עיין שם היטב דמבואר דאפילו אונס מחמת איסור דרבנן אישמו אונס.

ועיין פסחים (פ), איתמר, היו ישראל מחצה טהורין ומחצה טמאין, אמר רב, מטמאין אחד מהן בשרץ (כדי שיהיו רוב טמאים, ויעשו כולם בטומאה, ולא יהיה קרבן ציבור חלוק) כו'. ועולא אמר, משלחין אחד מהן לדרך רחוקה כו'. אמר רב נחמן, זילו ואמרו ליה לעולא, מאן ציית דעקר סיכיה ומשכניה ורהיט (מי ישמע לנו לעקור אהלו ויתדותיו ולהשתלח לדרך רחוקה, הילכך דרב עדיפא).

והנה שם (צ) סבירא ליה לרב, דאין שוחטין וזורקין על טמא שרץ (אף על פי שבידו לטבול), וקמפרש הש"ס טעמא, דילמא פשע ולא טבל. ופריך, דאם כן מדאורייתא מיהו חיזי ורבנן הוא דגזרו ביה, אלמא אמר רב (בהך דמחצה טמאין ומחצה טהורין) מטמאין אחד מהן בשרץ (כדי שיכריע רוב ציבור לטומאה, ואי מדאורייתא חזי היאך הוא מכריעם לטומאה כו, רש"י), עכ"ל הגמרא הצריך לענינו.

וקשה, שהרי מבואר ריש מי שהיה (שם צב), דפטור ד'דרך רחוקה' איננו דווקא בדרך רחוקה, רק גם שאר אונס דינו כדרך רחוקה, עיין שם. ואם כן מאי קושיא ארב - דאי מדאורייתא חזי מאי מהני מה שמטמאין אחד מהן בשרץ,

(א) האמור בעיר הנדחת - לא תבנה עוד'.

(ב) 'לא יגאל עוד' (ויקרא כו, ט) - לכמות שהיתה.

והא שפיר מהני, דכיון דחכמים אין מניחים לו לעשות פסח, ואם כן איסור דרבנן הרי מיחשיב אונס גם לדין דאורייתא - לתוספות שבת הנ"ל, ואם כן הא הוי ליה מדאורייתא כדרך רחוקה, ואם כן הא דאמר רב מטמאין אחד מהן בשרץ - הנה הוא ממש כי הא דאמר עולא משלחין אחד מהן לדרך רחוקה, אלא דאחא דעולא קשיא מאן ציית דעקר סיכיה ומשכניה כו' וכנ"ל, ואם כן אהא דמטמאין אחד מהן בשרץ - דלא שייך קושיא זו - אם כן הא שפיר קאמר רב מטמאין אחד מהן בשרץ, וצריך עיון.

גליוני הש"ס

שבת לא:

ויש אשר יהיה הענין ימים מספר על המשכן על פי ד' יחנו ועל פי ד' יסעו (ט, ט).

מקומות מסעות בני ישראל חשיבי כחד ולכן נחשב שיתרו ראה מקום הנס

איתא בגמרא שבת (לא), אמר עולא וכו', וקסבר רבי יוסי סותר על מנת לבנות במקומו - הוי סותר, על מנת לבנות שלא במקומו - לא הוי סותר. אמר ליה רבה, מכדי כל מלאכות ילפינן להו ממשכן, והתם סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוא. אמר ליה, שאני התם כיון דכתיב 'על פי ד' יחנו', כסותר על מנת לבנות במקומו דמי.

בזה יש ליישב קושיית השיטה מקובצת ברכות (נד, ד"ה מנא), דתנן (שם) הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל, ואמור 'ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה'. ובגמרא, מנא הני מילי, דאמר קרא (שמות יח, י) 'ויאמר יתרו ברוך ד' אשר הצילי וגו'. ובשיטה מקובצת שם: ואף על גב דיתרו לא ראה מקום הנס, מכל מקום כל שרואה הרבים הנוצלים - כרואה מקום הנס דמי, עכ"ל.

ולנה"ל יש לומר, דכיון דיצאו ממצרים על פי ד', וכן מן הים סוף נסעו על פי ד', וכל מסעיהם אז על פי ד' היו, ועל כל כל המקומות כמקום אחד חשיבין להו, וכדאמר כאן דהוי ליה משום הכי כסותר על מנת לבנות באותו מקום, אף דהסתירה במקום אחד והבניין במקום אחר, ועל כן שפיר הוי ליה כאילו היו במצרים ובים סוף מקומות הנס עצמן.

אוצרות יוסף

דרשת שבת שובה

וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ותקעתם בקצצת על עלתיכם וגו' (ט, ט).

טעם שאין חיוב שמחה ואיסור תענית כל השנה מחמת קרבן תמיד

בסיפרי (פרשתנו פסיקא יט ד"ה וביום) על הכתוב 'וביום שמחתכם ובמועדיכם' וגו', דריש 'וביום שמחתכם' - אלו התמידין. ולפי זה יש בכל השנה חיוב שמחה מפאת התמיד, והיה ראוי להיות איסור תענית כל השנה מפאת חיוב שמחת תמיד, כמו ביום טוב דאמרינן (ברכות מט): דלא

הכיפורים יש חיוב תענית וחסר השמחה, ואף שהתמיד הקרב ביום זה מחייב השמחה.

(ז) **ברמב"ם** פירש: "מה שתענה הארץ". וברע"ב: "לפי רוב עונותו

סגי דלא אכיל, והוא מפאת חיוב שמחה הכתוב ביום טוב (דברים טז, יד) 'ושמחת בחגך', וכך היה ראוי להיות כל השנה מפני שמחת קרבן תמיד, מקרא ד'ביום שמחתכם'.

וכזה בתוספות ריש מקום שנהגו (פסחים נ. ד"ה מקום) בשם הירושלמי (שם פ"ד ה"א), דהיה ראוי להיות איסור מלאכה כל השנה מפני קרבן התמיד, דיום הקרבת קרבן אסור במלאכה, לולי שהתירה תורה בהדיא בקרא ד'ואספת דגנך' (דברים יא, יד), עיין שם היטב. ואם כן הכי נמי היה ראוי להיות איסור תענית כל השנה, אלא דהכי נמי התירה תורה, מדחייבה האכילה רק בערב יום הכיפורים (עיין ברכות ה) וימים טובים, מכלל דבשאר ימי השנה אין חיוב.

ואולם יש לומר בזה, דכיון דבאמת קרבן התמיד מחייב עניין שמחה כדדרשינן 'וביום שמחתכם' - אלו התמידין, על כן נהי דבכל השנה אין התענית איסור, מכל מקום היתיר התענית הרי אינו ניגוד השמחה והיפוכה על כל פנים, דהא אין מוכרח להתענות, ואם הוא מתענה ברצונו, הרי כך רצונו ונהנה בכך, וזה שמחתו פְּמָה על כל פנים.

גליוני הש"ס

פאה פ"א מ"ב

והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה (יב, א).

'ענוה' מתפרש על עניות

איתא בפאה (פ"א מ"ב), אין פוחתין לפאה מששים, ואף על פי שאמרו (שם מ"א) אין לפאה שעור - הכל לפי גודל השדה, ולפי רוב העניים, ולפי רוב הענוה. עיין **פירוש המשנה** להרמב"ם **והרע"ב** (ד"ה ולפי) מה שפירשו בהך דלפי רוב הענוה.

ולולי פירושיהם נלענ"ד, דתיבת 'ענוה' דכאן פירושה עניות, עיין כזה סיפרי בהעלותך (פסיקא מג), 'והאיש משה עניו מאוד' כו', עניו בדעתו או עניו בממונו (פירוש, שהיה עני), תלמוד לומר (שמות יא, א) 'גם האיש משה גדול מאוד'. וכן מצינו שהספיר של לוחות - של משה היה, שנאמר (דברים י, א) 'בעת ההיא אמר ד' אלי פסל לך שני לוחות' (פירוש, דמשה העשירי מפסולתן של לוחות, והו' 'פסל לך' - פסולתן שלך יהא, כמבואר בנדרים (לח), ואם כן הרי היה עשיר, ועל כרחך ד'עניו מאוד' היינו עניו בדעתו) כו', עיין שם. ומבואר דשייך לשון 'ענוה' על עניות בממון.

וזהו כוונת המשנה כאן 'ולפי רוב הענוה', היינו לפי גודל העניות, וכדמצינו בכמה דוכתי (עיין ברכות מט); שם (נט) דקרינן לגודל 'רוב', והיינו דאם הם עניים ומדוכאים ביותר, צריך ליתן יותר מאחד מששים. וקחשיב תרתי - רוב הכמות ורוב האיכות, וזהו שאמר 'ולפי רוב העניים', שאם יש שם עניים הרבה בכמות צריך ליתן יותר מאחד מששים, וגם אם אין שם עניים הרבה בכמות, רק שעניותו מרובה באיכות, דהם עניים ומדוכאים ביותר, גם כן יתן יותר מאחד מששים. והוי לשונו 'ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה', כאילו אמר 'ולפי רוב העניים ולפי רוב העניות', כן נראה לענ"ד פירוש המשנה נכון בסייעתא דשמיא. ועיין מה שכתבתי על הגליון חלה (פ"ד מ"יא).

ירבה לעניים'.

(ה) שהביא מקורות שקורים למיעוט 'קטנות', וכמו כן קורים לגודל 'רוב', ראה שם.

'וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה אִסְּפֵה לִי שִׁבְעִים אִישׁ מִזְקְנֵי יִשְׂרָאֵל' (יא, טז)

לקט מתורת רבינו על מנין 'שבעים ואחד' דסנהדרין

~ מתוך: תשובת רבינו שבסוף שו"ת חזון נחום; אוצרות יוסף מאמר דוד; בית האוצר מערכת ב כלל יח ~

כחכמים 'ושפטו העדה' והצילו העדה, עדה שופטת ועדה מצלת, ואם כן מאי דמפקי מעדה שלישית דכתיב בקרא (ש) 'והשיבו אותו העדה' - עוד 'עדה', הוא להכרעה בין העדה השופטת והמצלת, וסבירא להו דצריך עשרה להכרעה באמת בין לחוב ובין לזכות, ואם כן הרי ההכרעה גם בדניי נפשות על ידי ריבוי של כפל, היינו עשרים נגד עשרה.

ואם כן בעינן גם בביטול לפי זה ריבוי של כפל, דהא בדניי ממונות דדינם בשלשה (סנהדרין ב.) תמיד הרוב ריבוי של כפל שנים נגד אחד, ואך מדיני נפשות הוא דיש לימוד דלא בעינן כפל, דיש שם הכרעה לזכות ב"ב נגד י"א, ולחוב נמי דבעינן י"ג נגד עשרה גם כן הא אינו כפל, והיה ראוי גם כן שיהיה די באחד יותר, רק דמשום הצלה אמרה תורה דהטיה לרעה אינה כהטיה לטובה וצריך אחד יותר, אבל על כל פנים די בעצם ענין הריבוי, לא בכפילות הריבוי, ועל כן בביטול איסור דליכא ענין הצלה, שפיר די בעצם ענין הריבוי דהוא גם במשהו יותר, וכן"ל.

ומה שאין כן לדורשי רשומות הנ"ל דגם בדניי נפשות ההכרעה רק על פי ריבוי של כפל שתי יעדות נגד עדה אחת, אם כן הא אין לימוד כלל מרוב דסנהדרין ודיינים רק על ביטול בריבוי של כפל, כיון דגם שם הוא תמיד ריבוי של כפל. ואם דלהלכה לא קיימא לן כדורשי רשומות הנ"ל (עיין רמב"ם הלכות סנהדרין פ"ה ה"ג), מכל מקום הועלנו בזה להעיר על כל פנים, דסברא זאת דניבעי כפל בביטול"ל תמצא קן ומקור לה בסברת דעת חכמים.

כיצד יתכן הטיה לרעה על פי כפל בסנהדרין גדולה

ואולם לכאורה מסנהדרי גדולה דהוא או שבעים ואחד לרבנן דרבי יהודה, או שבעים לרבי יהודה [עיין ריש סנהדרין (ג)], ואם כן איך שיסברו דורשי רשומות הנ"ל, אם כרבנן וכו', מכל מקום אין המנין מכוון בענין ההכרעה לא לזכות ולא לחובה, דלפי דברינו לדורשי רשומות הנ"ל בעינן כפילות להכריע, אם כן ראוי לזה רק מנין ס"ט דראוי להשתלש, אבל הרי אין זה במנין שבעים או שבעים ואחד.

ואך אילו נאמר דגם לסברתם הטיה לטובה היא על פי אחד, ומשום הטיה לרעה הוא דבעי עשרה, יש לומר דסבירא להו בסנהדרי גדולה דבעינן שבעים ואחד, והוא מנין מכוון לפי הטיה לטובה - ל"ו נגד ל"ה [דבלאו הכי הא מנין שבעים או שבעים ואחד אין מכוון רק על פי הטיה אחת או לרעה או לטובה, גם לדידן דלטובה ההטיה באחד ולרעה בשנים וכמובן (ראה סנהדרין ז.)]. (ומה שאין כן אי סברת דורשי רשומות הנ"ל דהן לטובה וכו', תמיד בעינן כפל, אם כן מנין שבעים או שבעים ואחד אין מכוון לא לפי הטיה לטובה ולא לפי הטיה לרעה.

מספר סנהדרין גדולה אינו מכוון לפי ההטיה אלא מגזירת הכתוב

ואולם אין קושיא בזה באמת, דאין הכי נמי דאין המנין שבעים מפאת התכוונות אל ההטיה, רק גזירת הכתוב בעלמא הוא דצריך שידונו שבעים או שבעים ואחד, אף דלפי ההטיה די בס"ט. [ומדרשא ד'אל יחסר המזג' (שיר השירים ז, ג) בסנהדרין (ז), דנחשב שלישי הסנהדרי גדולה כ"ג, משמע לכאורה דעיקר ענין סנהדרי גדולה הם ס"ט גם לדידן, ובאתי רק להעיר].

(ה) דפוס ווילנא תרכ"ו. במהדורות אחרות של הספרי יש שינוי גירסאות, ראה מה שכתב רבינו בבית האוצר שם ד"ה והנה פשיטות.

(ו) ראה בית האוצר שם: [ועיין מהרש"א פסחים (מד) על התוספות (רי"ה איתיה) דדעתו דבעינן חד בתרי דוקא, וכבר הביא והו האחרונים (פליגי סימן קט"ב ד"ה וראה: לב אריה חולין צט. ד"ה ובא"ד)].

(ז) ראה רש"י שם: "אל יחסר המזג - אל יחסרו מחלק השלישי שהוא כדי הראוי למזג. עשרים ושלושה - שליש של שבעים".

סנהדרין מספרם 'שבעים' - בספירת המלכות

דע, דנראה לענ"ד מוכח טובא דסנהדרין הם בחינת ספירת מלכות. וראשונה יעיד על זה המספר שבעים שלהם, וכנודע בחכמה (עיין זוה"ק וישלח קעג; שם שמות ט:). דמספר הזה יורה על מדת המלכות בבחינת היותה כלולה מכל השבע מדות - חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות (עיין שם תרומה רע"מ קנח; שם שמיני לז), וכל אחד מן המדות הוא כלול מעשר, דכמו שיש בכלליות עשר ספירות - כתר חכמה בינה חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות (עיין ספר יצירה פ"א מ"ב; הקדמת תיקון זי), כן בפרטיות כל ספירה וספירה כלולה מכל העשר (עיין פירוש הראב"ד לספר יצירה פ"א מ"ב ד"ה עשר; פרדס רמונים שער יד פרק ב), ועל כן השבע מדות בכלליות עשר שבכל אחד הם שבעים, והמלכות שהיא האחרונה שבהם (עיין זוה"ק יקרא רע"מ יז; שערי אורה שער א, וורשא תרמ"ג דף טו.) ואליה כל הנחלים הולכים (עיין זוה"ק בהעלותך קנ; שערי אורה שם דף יז), והיא כלולה מכולם, לכן נחשב בה המספר שבעים הנ"ל. ועל כן מספר שבעים של הסנהדרין מורה על היותם בחינת ספירת המלכות.

אם מנין שבעים ושבעים אחד מכוון על פי ענין ההטיה

הנה בפשיטות לפי ענין לימוד דין ביטול מ'אחרי רבים' (שמות כג, ב), כמבואר ברש"י בכמה דוכתי (ביצה ג: ד"ה אפילו; גיטין נד: ד"ה לא; חולין צח: ד"ה דמדאורייתא) דביטול ילפינן מ'אחרי רבים', הנה פשוט לכאורה דבמשהו יותר די, כי היא די"ב מוזכר ו"א מחייבין זכאי' (סנהדרין מ.).

דעת דורשי רשומות להצריך שלשים דיינים בדניי נפשות

ואולם בספרי פרשת מסעי (פיסקא ב) על הכתוב (במדבר לה, ג) 'והוא לא אויב לו', יש שם חידוש בזה, עיין שם דאמר, ומנין שדיני נפשות בעשרים ושלושה, תלמוד לומר (שם שם, כד) 'ושפטו העדה' - הרי הם עשרה, 'והצילו העדה' (שם שם, כה) - הרי עשרה, שלשה מנין (פירוש, מנין לרבות עוד שלשה), הרי ארתי דן, והואיל ואמרה תורה הרוג על פי עדים (ראה דברים יז, י), הרוג על פי מטי ד'ינים' (פירוש, מטיס הדין לצד אחד, והם היתרים הבאים לעשות רוב להטות ולהכריע בין שתי עדיות הנ"ל השופטת ומצלת לחייב הנידון), מה עדים שנים, אף דיינים (פירוש, מטי הדין הנ"ל) שנים (הרי עשרים ושנים), אין בית דין שקול, מוסיפים עליהם עוד אחד, הרי שלשה (ראה סנהדרין ב.). דורשי רשומות אמרו, שלשה עדיות הכתובים בפרשה, ללמדך שדיני נפשות בשלשים, עכ"ל הספרי אשר לפני.

דעת דורשי רשומות דבעינן הכרעת הדין על פי ריבוי של כפל

ונראה לכאורה דדורשי רשומות הנ"ל דורשים גם כן

תמיהה על ה'משיב דבר' שחידש שיש סנהדרין של מאה

ראיתי^א שכתב בשו"ת משיב דבר (ח"ד סימן ד"ה וטעמ), וז"ל: וטעם מאה רבנים ושלוש קהלות משלש ארצות, נראה שהתקינו שלא להתיר כי אם על ידי הוראה היותר חשובה בישראל, שהוא סנהדרי גדולה של מאה, כדאיתא בהוריות (ג), מאה אנשים שישבו להורות כו', עכ"ל.

ונשתוממתי על המראה, דחידש לנו סנהדרין חדשה - סנהדרין של מאה. ואני לא ידעתי רק מסנהדרין של שבעים ואחד או של שבעים, עיין משנה סנהדרין (ב, ב), אבל מסנהדרין של מאה - מעולם לא שמענו. ומה שהביא מגמרא הוריות, והוא שם (ג), אמר רבי יונתן, מאה שישבו להורות, אין חייבין עד שירוי כולם כו', הוא דבר מתמיה, דשם נאמר זה לרבנותא, דאף דסנהדרין הם שבעים ואחד, מכל מקום אם ישבו מאה יחד להורות, לא חשיבא הוראה עד שירוי כולן, וכדילין שם מקרא.

ואם היה מדייק כן, אם כן היה לו לדייק גם כן דיש בית דין של עשרה, מהא דאמר שם ובסנהדרין (ז), עשרה שיושבין בדין, קולר תלוי בצוואר כולן, והוה ליה לדייק גם כן דיש בית דין של עשרה, ולא זו ולא זו שמענו, רק בית דין של שלשה (סנהדרין ב.), או שלשה חמשה שבעה בעיבור השנה (שם), או כ"ג דסנהדרין קטנה (שם), או ע"א דסנהדרי גדולה. אבל מספר עשרה מצינו רק לצירוף בדבר שבקדושה ועוד פרטיים שנחשבו במשנה מגילה (כג), או לפרסם דין, וכהך דכתובות (ז), לפרסומי מילתא כו', פוק ואיית ליה בי עשרה כו', אבל בית דין של עשרה לא נמצא. והכוונה רק, אף דעיקר הבית דין הם שלשה, מכל מקום אם יושבין עשרה תלמידי חכמים ביחד ודינין, קולר תלוי בצוואר כולן, ומשום דבעי למינקט טפי משלשה, נקט מספר מסויים - 'עשרה', סוף האחדים.

וכן בהך דמאה שישבו להורות, איידי דבעי למינקט טפי מע"א, דהם סנהדרי גדולה - דהוראתם הוא דבעינן לעניין הוראת בית דין, לכן נקט 'מאה', סוף העשיריות. והוא כהך דברכות (מז), לעולם ישכים אדם לבית הכנסת, כדי שיומנה מעשרה ראשונים, שאפילו מאה באין אחריו נוטל שכר כולם, דאיידי דבעי למינקט יותר מעשרה, נקט מאה - סוף העשיריות. וגם 'מאה' הוא מספר הרגיל, כהך דפסחים (פט), מאה פפי ולא חדא רבינא, ובסוטה (מב), מאה פאפי וחדא נאנאי, ובשבת (קכט), מאה קרי כו', מאה רישי כו', וכנהנה רבות (עיין שבת קכ; עירובין לב), אבל שיהיה שם בפועל - אפילו עניין לכתחלה כל דהו שְׁיָשְׁבוּ מאה בסנהדרין, זה לא היה ולא נברא.

(א) מתשובת רבינו שנדפסה מכתב יד קדשו בשו"ת חזון נחום בסופו - בעניני חיובי כתובה - אל "כבוד ידידי ורחימא דנפשאי האי גברא רבה ויקרא הרב הגאון המפורסם ערוגת הבושם גן ההדסים כלל המעלות מו"ה ישכר בעריש שליט"א הראב"ד דפ"ה"ק" (הוא ניהו הגאון רבי יששכר דוב גריבארט זצ"ל בעל מחבר שירת דברי יששכר. בספרו הג'ל יש תשובות והתכתבויות רבות בינו לבין רבינו, ועוד חזון למועד).

(ב) בשו"ת משיב דבר שם הביא בתחילת הסימן, משו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג, סימן אף יט ד"ה חס), ז"ל: "חרם תקנת הקהילות

פקחות - רק בידיעת התורה

'כי היא חכמתכם ובינתכם' - יהודי שאינו עוסק בתורה אינו חכם | חכמה שאינה בתורה - אינה נחשבת חכמה כי יש לה סוף | 'חמרא לפום רבנן ותלמידיהון' בלבד - כי היין מביא פקחות שתועלתה רק לתלמידי חכמים | אין פקחות אלא בידיעת התורה

שהיא אין סוף ואין תכלית, כמו השי"ת שהוא אין סוף, כי אורייתא וקודשא בריך הוא וישראל כולהו חד (זה"ק אחרי עג), וחכמה זו לעולם עומדת, ואפילו לאחר פטירתו... והיא הנקרא חכמה שלימה, שבכל יום ויום נתרבה ומוסיף והולך וחכמתו עושה פירות ואינו נפסק לעולם.

"זהו שמרמז הפסוק 'ותרב חכמת שלמה', היינו אותה החכמה שהיא שלימה ותמימה, והיינו חכמת התורה, אותה החכמה נתרבה והולך ומוסיף תמיד, יותר מכל חכמת בני קדם, היינו אותם ההולכים אחר חכמת היצר הרע הבא מקודם, והם נקראים בני קדם, וחכמתם נפסקת ונאבדת, אבל חכמת אמת קיים לעד ולעולמי עולמים."

רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע בגליוני הש"ס (שבת סז: ד"ה חמרא וחיי), מביא בשם ספר **'בית שמואל אחרון'** (פרשת שמייני ד"ה מסכה), שכתב כך: **"איתא במסכת שבת (סז): חמרא וחיי לפום רבנן (כשמוזגין ונותנין כוס אומר כן לברכה בעלמא, רש"י), ושמעתי לפרש על פי מה דאיתא בגמרא (עירובין סה.) לא נברא יין אלא לנחם אבליים. ואיתא בגמרא (יזמא עז): חמרא וריחנא פקחנא (פקחוני, עשאוני פקח, רש"י). ואם כן אסור לשתות יין רק אצל אבלי, ותלמיד חכם מותר לשתות יין שיהיה פקח. וזה חמרא וחיי, שיהיה חיי, שלא יהיה מת, ולשתות יין הוא רק לפום רבנן... שיהיה פקח בתורה ועושה לצורך עולם הבא."**

ומבאר רבינו את דברי ה'בית שמואל אחרון' בענין שתיית היין לתלמידי חכמים וכתב: **"אלא דזהו תועלת רק לתלמיד חכם העוסק בתורה, שיהיה שכלו פיקח וחרוף לעיון התורה, דאילו העוסק בדברים בטילים מה תועלת בפקחותו"**.

זאת ועוד מוסיף רבינו, כי בכלל הכינוי 'פקחות' הוא רק בידיעת התורה, ומביא ראיה מהגמרא (שבת קכ): **"ואם היו פקחין דידיעי דכהאי גוונא לאו שכר שבת הוא", והרי שידיעת דיני התורה היא הנקראת פקחות.**

ניגשו אל ראש הישיבה ואמרו לו שלא ירהיב פניו כנגד הנשיא, כי איש גבר אלים ובעל זרוע הוא ואם תריב עמו לא ימשכו ימין כאן". אך הוא לא התפעל מדבריהם וצעק שוב: **"התרחקו מעליו ד' אמות!"**

למחרת בבוקר, בשעה שלמד רבי אריה ליב עם תלמידיו בישיבה, הגיע לפתע נשיא בית הכנסת ודפק על הדלת. הוא יצא אליו ומצאו בוכה, ומיד התחיל לבקש רחמים לפניו שימחל לו על דבריו. השיב לו ראש הישיבה שאין לו ענין אצלו כלל, הרי הוא פגע בכבוד ה'חפץ חיים' ואין בידו מה לעשות. הפציר בו האיש והתחנן על נפשו שוב ושוב, עד ששאלו מה קרה עמו שהתעורר ובוכה כל כך. השיב לו האיש שבאמצע הלילה חלה נכדו במחלה קשה ונאלצו להביהלו לבית החולים, ואשתו תלתה את הצרה במה שהעז פניו לדבר נגד הרב, ודחתו מן הבית עד שהרב ימחל לו... ראש הישיבה השיב שמצדו כל מה שעשה מחול לו, ולא עברו ימים מרובים והילד התרפא לגמרי ממחלתו הקשה. השמועה על מעשה הפלא התפרסמה חיש מהר בעיר, ומאז לא פגעו בו שוב לרעה!"

בספה"ק 'דגל מחנה אפרים' (פרשת חיי שרה ד"ה או יאמר ואברהם הב') מבאר את הפסוק (מלכים א ה, י) **'ותרב חכמת שלמה מכל בני קדם':** **"כפי אשר חנני ה' ברחמי וברוב חסדיו, שהיא רמז, כי ידוע 'לפתח חטאת רובץ' (בראשית ד, ז), והיצר הרע בא קודם היצר הטוב ומפתה אותו בתחבולותיו לילך אחר תענוגי שקר וחכמות זרות, אשר על זה נאמר (ירמיה ד, כב) 'חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו', ובאמת חכמה כזו אינו חכמה כלל, כי יש לה סוף, כמו כל תענוגי עולם הזה ודברים גשמיים יש להם סוף ותכלית, כגון אחר פטירת האדם אבדה ונסרחה חכמתו, ואין חכמה זו חכמה שלימה."**

"אבל איזהו חכמה שלימה, אותם שאינם שומעים לעצות ותחבולות של היצר הרע, וממאסים בחכמות זרות, ואינם בוחרים רק בחכמת התורה והעבודה"

הגאון רבי אריה ליב באקשט זצ"ל, מחשובי תלמידי ישיבת מיר היה, בימי מנוחה בעיר מיר ובימי גלות בוויילנא ובשאנחיי. אחרי המלחמה היגר לארה"ב, שם נקרא לעיר דטרויט שבמדינת מישיגן, לשמש כראש ישיבת 'עטרת מרדכי', בה הרביץ תורה והעמיד תלמידים הרבה במשך יותר מיובל שנים.

בתקופה הראשונה למגוריו בעיר דטרויט, התבקש פעם רבי אריה ליב לבוא ביום שבת קודש לבית הכנסת מגן אברהם בעיר, ולשאת דברים לרגל שמחת בר מצוה שהתקיימה שם.

בתחילת דבריו סיפר מה שמע מפי רבי ליב ז"ל, בנו של הגאון הצדיק רבי ישראל מאיר הכהן זצ"ל בעל **'חפץ חיים'**, הערה נפלאה שאמר בשם אביו: כתיב (דברים ד, ו) **'כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים'**, ודרשו חז"ל^א אם תעסקו בתורה הרי אתם חכמים, ואם לאו - הרי אתם טפשים. והעיר ה'חפץ חיים': מכאן שעכו"ם, אף על פי שאינו לומד תורה, מכל מקום שייך שיהיה חכם, כמו שאמרו חז"ל (איכה רבא ב, יג) **יש חכמה בגוים תאמין, אבל ישראל שאינו עוסק בתורה, הרי הוא טיפש...**

והמשיך רבי אריה ליב באקשט ואמר: **"איזהו חכם ישראל תרצה שבנה יגדל ויהיה טיפש. גם אם היא חוששת שמא יהיה בנה ר'ב' או ר'בלי, הרי בכל זאת טוב לה שיעסוק בתורה משיהיה טיפש..."**

דבריו עשו רושם גדול על קהל הנאספים, וגם הבחור הבר מצוה שמע את הדברים ולקחם ללבו, לימים עלה והתעלה בתורה וביראת שמים ומשמש כיום כר"מ בישיבה בארה"ב.

לאחר התפילה, יצא נשיא בית הכנסת וניגש אל רבי אריה ליב, ובקול רם דחה את דבריו ואמר לו: **"מה אמרת בשם ישראל מאיר? אני הכרתי אותו, ואני אומר שאפילו היהודי הכי נמוך, טוב בהרבה מהגוי הכי טוב!"** כששמע רבי אריה ליב איך הלה מעז פנים לדבר כנגד ה'חפץ חיים', צעק ואמר לכל הנוכחים: **"רבותי! התרחקו מעליו ד' אמות! הלא ביזה את כבוד ה'חפץ חיים!"** כמה בעלי בתים

דדומיא דאביו ואמו בעיני בני קיימא". הרי מכאן שכיון שהכהן לא ידע את הדין מתורת כהנים, הרי הוא 'שוטה', שהוא ההיפך מפקח.

וראה גליוני הש"ס כתובות (פח. ד"ה אי פקח הוא) שמנה רבינו כמה מקומות שמוזכר בגמרא התואר 'פקח': **"כלשון זה - בבא מציעא (טז); ועיין עוד לשון הגמרא בבא בתרא (מו) ואם חכים כו; ושם (פד) במשנה אם היה פקח שוכר את מקומו; וניזיר (א) במשנה, אם היו פקחים מגלחין זה את זה; ושבת (קכ) במשנה, ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת. ועיין עוד לשון אי פקח הוא עירובין (מא), ופסחים (פג) ולעיל (כתובות פו)."**

אומרין לו הוי פקח ושתוק". והיינו שאומרים לו: אף על גב שפקח אתה בידיעת התורה ויודעי שאין להקריב מנחה טמאה, מכל מקום שתוק ואל תגלה הדבר.

וכן בפסחים (פג): **"...בבית אחד יאכל, מכאן אמרו, השמש שאכל כזית בצד התנור, אי פקח הוא ממלא כריסו ממנו, ואם רצו בני חבורה לעשות עמו טובה באין ויושבין בצדו, וברשי":** **"דאם יעמוד משם שוב לא יאכל", כי הם שני מקומות, ודו"ק.**

וראה בתוספות פסחים (ט. ד"ה בשפתיה): **"דכהן שוטה היה, דאפילו אם נאמר של גבירתה היה וכהן זה קרוב היה, לא היה לו ליטמא דאמרינן בתורת כהנים דאין כהן מטמא לנפלים,**

(א) לא מצאנו מקור מאמר חז"ל זה (ראה קובץ קול התורה גליון צב עמוד שצח), ואולי דייק כן משמיה דנפשיה.

(ב) קובץ **'קול התורה'** (גליון צא עמוד שעה), בשם הרב מנחם אריה בטרומוביץ מנהל רוחני בישיבת דטרויט.

(ג) וראה **'ייטב פנים'** (לפסח, דבר הגדה ד"ה עוד יאמר עבדים): **"כולנו חכמים, פשיטא דאיידי בחכמת ידעת התורה, דזולת זה אפילו חכם במילי דעלמא לא נחשב חכם"**.

(ד) יש מקום להביא ציונים נוספים ליסוד שהעמיד רבינו בהגדרת תואר פקחות, שאינו אלא לבעלי חכמת התורה: במסכת יומא (י): **"היה עומד ומקריב מנחת העומר ונטמאת בידו, אומר ומביאין אחרת תחתיה, ואם אין שם אלא היא,**

ראיה שאין מונים ליובלות לאחר החורבן

הנה בדעת הגאונים (עיין רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ה) דאין מונין עתה ליובלות, יש להביא ראיה לזה מש"ס נדרים (מד), אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד, לשבת אחת, לחודש אחד, לשנה אחת, לשבוע אחת, עד שלא זכה בה - בין הוא בין אחר, יכול לחזור בו, משזכה בה כו', אין יכול לחזור בו, עד כאן.

ונראה פשוט לכאורה, דמדהתחיל מראשית חלוקי הזמן - יום אחד, ונקט ואזיל כסדר - יום שבת חודש כו' עד שבוע, ושביק ליובל, דלא נקט נמי 'ליובל אחד' שהוא תכלית חלוקי הזמן, והוה ליה למינקטיה כי היכי דנקט לכלהו, על כרחך לומר כגאונים דעתה אין מניין יובלות כלל, וברייתא אחר חורבן קאי, ועל כן לא נקט גם יובל [ואם נאמר דגם בבית שני לא מנו יובלות (ראה אוצרות יוסף שביעית בזמן הזה קונטרס א פיסקא רצג-רצה), אזי תתקום הברייתא שפיר גם בזמן הבית].

ואולם לפי מה שנסתפק בספר ברוך טעם - בעניין 'קנין פירות אי קנין הגוף דמי' (שער 1 דין א ד"ה ונלע"ד) - אם הפקר חוזר ביובל, יעוין שם, אם כן אם נאמר דחוזר, יש לומר בפשיטות דמשום הכי לא נקט נמי יובל, דדיבר בהוה, דלמה ליה למפקיר לומר עד היובל, הרי בלא זה תוחזר לו השדה ביובל.

ואולם כסגנון זה נדדרים נמצא גם בגיטין (ע"ז), כתוב בו שבוע, שנה, חודש, שבת - מאי. אמר ליה, כשר. ומה הוועילו חכמים בתקנתן, אהני לשבוע דקמיה ולשבוע דבתריה כו'. ומדלא נקט נמי 'כתוב בו יובל מאי' - דיכולין לומר גם כן דאהני ליובל דקמיה וליובל דבתריה, ועם כל זה שבקיה והתחיל משבוע כו', נראה גם כן דאין מניין יובל עתה, ועל כן לא הזכיר יובל, דדיבר בהוה, ואין דרך שיכתוב יובל בגט, כיון דאין עתה מניין יובלות כלל, ואם ירצה רוחב זמן הגט על מ"ט שנה, אזי יכתוב 'שבעה שבועות', ולא 'יובל', ושבעה שבועות הרי כבר נכלל באמרו 'כתוב בו שבוע', דמה לי חד שבוע או שבעה שבועות, ודו"ק, וזו לכאורה ראיה גדולה לדעת הגאונים.

זקיפה מועילה לשמט - מסברא או מקרא

בגמרא גיטין (יח), איתמר, מאימתי כתובה משמטת, רב אמר משתפגום ותקוקף, ושמואל אמר כו', זקפה אף על פי שלא פגמה.

עיין בבא מציעא (קטו), תנו רבנן, 'לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו' (דברים כד, י) כו', אבל אתה נכנס לשכר פתף לשכר פתף לזכר פתף כו', יכול אפילו זקפן עליו במלוה, תלמוד לומר (שם) 'משאת מאומה'. ומבואר דבעינן קרא לזה, ולולי קרא לא היתה הזקיפה מועלת לחושבה מלוה ולהיות לה דין מלוה לענין לאו ד'לא תבא אל ביתו' וגו', ואם כן כאן דלא מייתי קרא, לכאורה אין לזקיפה להועיל מסברא גרידא. ואולי ילפינן ליה מהך דבבא מציעא. ועיין עוד שביעית (פ"י מ"א), ואם עשאה מלוה - הרי זה משמט כו', עיין שם היטב.

חיובי מתנות עניים בעני ודין מעות צדקה שקיבל

בגמרא גיטין (יב), ורבי אליעזר האי 'לא תלקט' (ויקרא כג, כב), מאי עביד ליה, מיבעי ליה להזהיר לעני על שלו (עני הראוי ליטול פאה ויש לו שדה, והזכירו הכתוב להניח בה פאה, רש"י).

עיין לעיל (ע"ז), אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. ועיין שלחן ערוך אורח חיים (סימן תרצד) בטורי זהב (ס"א א) ופרי חדש (ס"ק א ד"ה ויש) אם עני חייב במתנות לאבינונים^א. ועיין שו"ת חות יאיר (סימן ט ד"ה ולא), דכתב בפשיטות דחייב.

ועיין שו"ת מהר"ם בר ברוך (דפוס פראג, סימן תשנג), עיין שם היטב כל התשובה^ב. ומה שכתב שם (ד"ה ורבינו) שצדקה אינו אלא כמתנה בעלמא לעשר ולגבות ממנו חוב, נראה הכוונה, דצריך לתת מעשר כספים לעניים כמו כל אדם ממה שמרויח, ואין לחוש לומר דהוי ליה מעביר על דעתו של בעל הבית דנתנו לו, ואולי לא היה רוצה לתתו לעני האחר שיתן הוא, דזה אינו, דכיון דנתנו לו - הוא שלו לכל דבר כשאר מתנה, ולכן צריך לעשר ממנו, וכעניין הך דכאן להזהיר כו' ולעיל (ע"ז) אפילו עני המתפרנס כו'. וכן בעל חוב גובה ממנו, ואין לומר דאדעתא דליגביה בעל חוב לא יהיב ליה, כן נראה כוונתו.

ועיין עוד ירושלמי פאה (פ"א ה"ה בסופו), אי עני רשאי ליטול מעשר עני מתבואת עצמו, עיין שם היטב. ועיין ש"ס דידן חולין (קלא-קלא) דמבואר דאין יכול ליטול, עיין שם. ועיין תוספות פסחים (לה. ד"ה אתיא)^ג, ועיין שו"ת שאגת אריה (סימן צז ד"ה ואף)^ד.

ארבעה זוזים הם שיווי הפחות של אדם

בגמרא גיטין (גי), אמר רבא, היינו דקא מהדרי ליה במתניתין (שם יא) מפני שהוא קנינו, דאי בעי שקיל ארבעה זוזי מישאל ופסיל ליה כל היכא דאיתיה.

עיין תוספות מנחות (קז: ד"ה כבש), דאורחיה דהש"ס למינקט ארבעה זוזי, והביאו הך דכאן ועוד כמה דוכתי, עיין שם. ויש עוד בבבא מציעא (קיא), דתקינן רבנן למיחב ליה ארבע זוזי כו'. ובגדה (ע"ז), ויהיב לה ארבע זוזי דמי בושטה כו'. ואולם בהך דכאן יש לומר, דנקט בדיק 'ארבעה זוזי', לפי שזהו שיווי הפחות של אדם, עיין ערכין (כ), מי איכא גברא דלא שוי ארבעה זוזי.

תשעה קבין הוא בתורת טבילה וראוי שתצטרף

בגמרא גיטין (ע"ז), אמר רב פפא, הרי אמרו בעל קרי חולה שנתנו עליו תשעה קבין מים טהור. בעי רב פפא, חציו בטבילה וחציו בנתינה מאי, תיקו.

עיין פירוש הראב"ד עדיות (פ"א מ"ג), מה שכתב שם אהך דשמאי אומר תשעה קבין (פוסלין המקוה), דטעמא דשמאי, דטבילה פוסלת טבילה, עיין שם^ה. ומשמע דטהרת תשעה קבין הוא תורת טבילה, ואם כן ראוי לכאורה שתצטרף חציה עם חצי בטבילה, ובאתי רק להעיר.

א) ה"ז הביא דעת הב"ח שם טעין א ד"ה חייב, שאף העני חייב במתנות לאבינונים, אך הפרי חדש כתב דאין לזה טעם, ומסתברא ודאי דפטירי.

ב) אודות: "אחד שהיו נושין בו מנה ונצרך לבריות, ושט אחר פרנסתו עד שהביא מאתם, ותבעו הנושה, והשיבו הלוה, לא ריחמו עלי כי אם לפרנס בני ביתי, ולא לפרוע חובי". והביא שם מחלוקת בין הראב"ה (סימן אלף ג) לרבינו שמחה אם הוא פטור לשלם או חייב, ראה שם.

ג) שלדעת הרשב"א, היכא שמה שיפירשי יהיה שלו, כגון אם הוא כהן או לוי או ישראל עני, ונטל ממנו ככר תרומה ומעשר ראשון, 'שלכם' קרינן ביה.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באזני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com